[א]גזירה שמא ימלא את הקרנות, ולא יהא אלא ראש תור ירק מי לא תנן *היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה אחר מותר מפני שנראה סוף שדה? אין ראש תור בערוגה, ושמואל אמר ערוגה בין הערוגות שנינו, והא קא מיתערבי בהדדי? [ב]בנוטה שורה לכאן ושורה לכאן. אמר עולא בעו במערבא: הפקיע תלם אחד על פני כולה מהו? אמר רב ששת בא ערבוב וביטל את השורה, רב אסי אמר [ג]אין עירובו *מבטל את השורה, איתיביה רבינא לרב אשי *הנוטע שתי שורות של קישואין שתי שורות של דילועין שתי שורות של פול המצרי מותר, שורה אחת של קישואין ושורה אחת של דילועין ושורה אחת של פול המצרי אסור. שאני הבא דאיכא *שראבא. אמר רב כהנא א"ר יוחנן [ד]הרוצה למלאות כל גינתו ירק עושה ערוגה ששה על ששה ועוגל בה חמשה וממלא קרנותיה כל מה שירצה, והא איכא דביני וביני? אמרי דבי רבי ינאי במחריב בין הבינונים. רב אשי אמר [ה]אם היו זרועין שתי, זורען ערב, ערב זורען שתי. איתיביה רבינא לרב אשי *עבודת ירק בירק אחר ששה טפחים ורואין אותם כטבלא

גזירה שמא ימלא. ואחר כך יזרע בחברתה אצל הגבול מתוכה כאשר זרע האמצעית ולא ישים ללבו עירבוב של שתי הערוגות: **ולא יהא אלא ראש תור.** כלומר אפילו מילא אותו ואחר כך זרע גרעין אחד בחברתה ואין הפרש כשיעור בינו לבין זרע שבזו מה בכך לא יהא נדון אלא כראש תור ירק הנמשך ובא משדה זו לשדה זו שנראה יפה שאינו מזו שנכנס לה אלא מזו שיוצא ממנה ואיכא היכירא, ולעניקה לא חיישינן, ראש תור קרי ליה לפי שכן דרך לסוף השדה להיות מתקצרת החרישה ולימשך באלכסון כראש תור (כזה) ▽ : **אין ראש תור בערוגה.** אין תורת היתר ראש תור מערוגה לערוגה אלא משדה גדולה לתוך ערוגה או מערוגה לתוך שדה גדולה או משדה גדולה לתוך שדה גדולה אבל שתי ערוגות לא הוי היכר אלא דומה כאילו הן אחת דלא חשיבא כל חדא באפיה נפשה: **והא קא (א)מיערבי בהדדי.** העלין של ערוגה זו בעלין של חברתה מלמעלה שאין ביניהן אלא שני טפחים של גבולין: **בנוטה שורה לכאן ושורה לכאן.** ממשיך של רוח זו בצד קרן מזרחית צפונית ושל רוח זו לצד מערבית דרומית וכן כולן להרחיקן שלא יהיו זה כנגד זה כמו שפי' גבי אתקפתא דלעיל דמקום קרנות ולא גזר שמואל שמא ימלא את הקרנות כך נראית שיטה זו בעיני אלא פירשו רבותי כן שהם פירשו קרנות אלו גבולין ויש לי נמגומים בה הרבה גם בכל הש"ס לא שמעתי קרנות אלא זויות ומצאתי לי סמך ביסודו של רבי שמעון הזקן אחי אמי מפי רבינו גרשום אבי הגולה, ותשובת רבינו יצחק בן יהודה שהושיבה בג' פנים לא ישרו בעיני: **הפקיע.** לשון קריעה שקורע הקרקע כמו מבלאי מכנסי הכהנים היו מפקיעין (סוכה דף נא:): **תלם.** מענה שורה: **על פני כולה.** שהעביר מזרע שבצפון לזרע שבדרום דרך האמצעי וזרעו מאחד המינין או ממין שני מהו מי מבטל תורת שורה הלכות ערוגה בשביל תלם אחד או לא: **בא עירבוב וביטל את השורה.** ואסור: **שתי שורות של קישואים.** ואצלן שתי שורות של דלועין ואצלן ב' שורות של פול המצרי ולא בערוגה אלא בשדה גדולה: **מותר.** דשתי שורות חשיבי למיהוי שדה לנפשייהו והוי היכירא דכל מין ומין מילתא באפי נפשיה: **שורה אחת.** מכל אחד הוי עירבוב [דלא חשיבא כל חד שדה לנפשה אלמא תלם אחד הוי עירבוב]: **דאיכא שראכא.** זמורותיהן ארוכות ומתערבות הרבה מלמעלה ונראה עירובן במקומות הרבה: **כל גינתו ירק.** של הרבה מינין: **עושה.** כל ערוגותיה מרובעות ו': **ועוגל.** בכל ערוגה ה' וזורע בעוגל מין אחד ויש היכר הרבה לדבר ואין צריך להרחיק (ב)בין ערוגה לחברתה וזורע חצי טפח הסובב את כל ערוגה וערוגה משאר מינין לפי שכל אחד ואחד נראה מקומו חלוק לעצמו: **והאיכא דביני וביני.** הן גבולי הערוגה שאמרנו למעלה 'ערוגה ו' חוץ מגבולין' ואותן גבולין כשיזרעם מחברים את היקף ריבוע הערוגות והוי עירבוב שהרי הם של שני מינין: **במחריב בין הביניים.** ואינו זורען, ולמלאות דקאמר ר' יוחנן לאו דוקא למלאות כל הגנה קאמר אלא שיהיו כל ערוגותיה מליאות ולעולם חוץ מגבוליהן: **אם היו.** ריבוע הערוגות זרועין שתי, זורע בין הביניים ערב: **עבודת ירק בירק אחר.** כמה שיעור עבודתו להרחיק חבירו ממנו כדי עבודתו: **ו' טפחים.** לה' זרעונין כמו ששנינו: **כטבלא**

גזירה שמא ימלא כו' ולא יהא אלא ראש תור. ואפילו ימלא את הקרנות אין כאן עירבוב דהא קרנות אמצעות הולכות כנגד ריבוע הערוגות שסביבותיה והוי כעין ראש תור דשרי אע"ג דאין הרחקה ג' טפחים כיון שיש בהן היכר. אין ראש תור בערוגה לפי שקטנה היא וליכא היכירא:

ושמואל (ג) אמר ערוגה בין ערוגות שנינו. ולצד הקרנות דאפי' מלא הקרנות אין בכך כלום דסבר דיש ראש תור בערוגה:

והא קא מיערבו אהדדי. שעליהן שלמעלה מעורבבים יחד ואע"ג דאיכא ראש תור מלמטה אסור כיון דמערבי למעלה העלין דאוירא מבלבל דאפי' לא ינקי מהדדי אסור כדאמרינן (כלאים פ"ז משנה ד) המסכך גפנו ע"ג תבואתו קידש משום דאוירא מבלבל אבל בערוגה אחת ידיעה וליכא עירבוב וכולי האי אין סברא להתיר משום ראש תור: (ד) בנוטה שורה לכאן ושורה לכאן בנוטה שער ערוגה זו לתוכה וזו לתוכה כדתנן במס' (כלאים פ"ד מ"ט) ומייתי לה בב"ב (פג:) מעשה בצלמון כו' והיה הופך שער שורה לכאן ועוד תנן בפ"ג דכלאים (משנה ה) נוטע אדם קישות ודלעת בתוך גומא ובלבד שתהא זו נוטה לצד זו וזו לצד זו:

אמר עולא בעו במערבא הפקיע תלם אחד על פני כולה מהו. פי' העמיק תלם א' על פני סביבותיה לד' רוחותיה מהו דבלא העמיק בין לרב בין לשמואל אסור לעשות ערוגות סביבותיה אבל כשחפר והעמיק כשיעור תלם דהיינו טפח בעי אי הוי היכירא כמו בשדה דהוי היכירא כדתנן בכלאים (פ"ג משנה ג) היתה שדהו זרועה ירק כו' *רש"א עד שיהיה התלם מפולש ולעיל הבאתיה א"ר ששת בא עירבוב וביטל את השורה פירוש מבטל הפסק התלם ולא הוי היכירא ותלם היינו שורה ובני ארץ ישראל קרו ליה תלם ובני בבל קרו ליה שורה רב אשי אמר אין עירבוב מבטל השורה:

איתיביה הנוטע שתי שורות כו' מותר. דשתי שורות של דלועין מפסיקין בין קישואין לפול המצרי דקישואין ודלועין לא הוי כלאים דמיכרי כדתנן בסיפא דהך ולעיל הבאתיה נוטע אדם קישות ודלעת בתוך גומא ובלבד כו' וכן דלועין ופול המצרי מיכרי אבל קישואין ופול המצרי הוי כלאים אבל שורה של קישואין כו' אסור דשורה אחת של דלועין לא מפסקה בין קישואין לפול המצרי וכי היכי דקישואין ופול המצרי מבטלין שורה של דלועין שבאמצע ה"נ עירבוב זרעוני הערוגות מבטל תלם שהפקיע ומשני שאני התם דאיכא שראכא שהן גדולים וגסים והכא בזרעונים דקין דלא מבטלי עומק התלם ומפסיק:

אמר ר' יוחנן הרוצה למלאות כל גינתו ירק עושה בה ערוגה ו' על ו' ועוגל כו'. פירוש עושה ערוגה מרובעת ו' על ו' ובתוכה מרובע עוד ה' על ה' ויהיה הפסק בין האמצעי לחיצון חצי טפח מכל צד ועוגל בה בתוך הריבוע הפנימי ה' על ה' וימלא העוגל במין אחד ובקרנות ריבוע הפנימי יזרע מין א' בכל קרן וקרן (כזה)

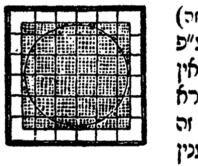

והשתא הוי בריבוע הפנימי ה' מינין ואע"פ שבין זרע שבתוך העגול לזרע שבקרנות אין הפסק רק משהו אין לחוש דעוגל הוי היכירא בלבד שיהא ג' טפחים בין זרע קרן זה לקרן זה וכן יכול לעשות ערוגות בכל סביבותיה בענין זה דהשתא יש ג"ט בין ערוגה לערוגה דריבוע החיצון חצי טפח חרב וכן לאחרת הרי טפח וב' גבולין שהיו ב' טפחים הרי ג"ט וא"ת מאי איריא ששה אפי' ה' על ה' נמי ועוגל בה ארבע כיון דעוגל חשיב היכירא ויש לומר דעוגל ה' חשיב היכירא אבל ד' לא:

והא איכא ביני וביני. ס"ד דממלא כל הקרנות וזורע בקרנות ריבוע החיצון עד הגבול והרי אין הפסק בין ערוגה זו לאחרת אלא שני טפחים של שני הגבולים ומשני במחריב בין הבינויים שמניח חצי טפח הסובב ריבוע הפנימי הכל חרב ואינו ממלא אלא קרנות של ריבוע הפנימי דהשתא יש הרחקה שלש טפחים אי נמי דידע לה שפיר דמניח חצי טפח חרב אלא דפריך אמאי דקאמר למלאות כל גינתו ומשני במחריב כו' ור' יוחנן דקאמר למלאות כל גינתו ירק לבד מן הביניים קאמר איתיביה רבינא לרב אשי עבודת ירק בירק אחר ששה טפחים פי' ערוגה שהתירו בה חמשה זרעונים דהיינו עבודת ירק בירק אחר רואין אותה כטבלא מרובעת הוא דשרי אף על גב דאיכא תערובת ענפים ועלין מלמעלה הא לאו הכי אסור דלא שרי עירבוב אלא בערוגה כהלכתא אבל עוגל ה' אסור דלא חשיב תנא היכרא ומשני דלא בא תנא להחמיר אלא להקל להתיר ראש תור ירק הנכנס לה והיוצא ממנה דבמרובעת שרי אבל בעגולה אין ראש תור ניכר והא דאמר לעיל אין ראש תור ירק לערוגה מערוגה לערוגה קאמר אבל משדה גדולה לערוגה יש ראש תור כן עיקר פי' השמועה ולפי' הקונט' והא איכא מקום קרנות לשון מקום קרנות לא משמע כפירושו וגם מה דמדמה לראש תור וכל הסוגיא מיושבת כפי' ר"ת ומה שפירש"י והא איכא מקום קרנות ויכול להמשיך של זו לצפון ושל זו לדרום ואין צריך להמשיכו מכנגד אותו שבחברתה אלא טפח לא דק דא"כ אינם מרוחקין אלא כמו שעולה האלכסון של טפחיים על טפח ואינו עולה אפי' לשני טפחים ושני חומשים שאלכסון של טפח על טפחיים פחות מאלכסון של טפח על טפח (כזה):

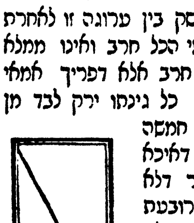

מנין

עין משפט
נר מצוה

כא א מיי' שם הלי"א :
כב ב ג שם הלכה י :
כג ד ה שם הלכה טו :

רבינו חננאל

ומן תבין כי אמרו בתלמוד א"י כהנא בשם ריש לקיש כולהן חוץ לששה אקשו עליה. א"כ ליתני ט' וכן היא. הרי אלו ט' זרעונין סביבי ערוגה ו' על ו' בזמן שהן חוץ לששה ואף זה כהוגן הואי אבל אם זרעונים בתוך ששה הן אם אינו מחריב את הארבעת הקרנות אלא מניח טפח ומחצה וזורע טפח אפשר דהוו ח' זרעונים שכולן בתוך ערוגה שהיא ו' על ו' ולא תקינו רבנן הכין אלא תקינו ו' בלחוד: **אמר** רב ערוגה בחורבה שנינו. ואקשינן עליה דהאי דתקינו רבנן ה' זרעונים לתוך ו' ואע"ג דאפשר לעשות ח' לא תקינו אלא ה' בלבד. אלא מפני שתקנו להחריב את ד' הקרנות תקנוהו ה' כדי שיהא יכול לעשו' ערוגות אחרות בכנפי זויות ערוגה זו כגון אלו ואי בחורבה הא איכא קרנות ולמה לו למשבק פנויין ואתינן לפרוקי בממלא את הקרנות לערוגות ערוגות כהני דפרשינן לעילא. ואע"ג (דחובר)[דבחורבה]הוא. ומקשי' וליזרעולא(ליצלי) [לימלי] ופי' אי חרבה היא ליזרע ח' זרעונין בערוגה שלא יהו קרנות פנויות ולא יזרע כנגדן באלכסון ערוגות ופרקי' האי דגזרו בחרבה שיהו קרנות של ערוגה פנויות שמא ימלא כנגדן ערוגות. ומקשינן ואי הוי בקרנות זרע נמי אפשר דזרע ערוגה בסמוך לה והויא קרן בראש תור דשרי להכניסו לשדה אחרת. מי לא תנן היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה אחרת מותר מפני שנראה כסוף שדה. ופרקי' אין ראש תור בחרבה כי שרי ראש תור מן שדה גדולה שהוא (מופים) [מוכח] דסוף שדה הוא. אבל ערוגה בחורבה לית לה ראש תור מותר כי האי משום דלא מוכח ושמואל אמר ערוגה בין הערוגות שנינו. פירוש בין בחורבה ובין בשדה ואקשינן ליה כי מכדי תיא בין הערוגות הא קא מיערבו זרעים בהדדי. ומפרקינן בנוטע שורה לכאן ושורה לכאן. ואפרש תרין פירושי חד מנהון שמענה משום רבינו סעדיה גאון דסמיך בערוגה אחרת לכל מין מן [אותן]מינין דהויין שורה לכאן ממין אחד ולא דמי ופירוש' דהוה אמרין ליה רבואתא דילמ' לענין בנוטע שורה לכאן ושורה לכאן אע"פ שהן מינין [אחרים]דקאמר שמואל כיון שהוא עושה בערוג' זו שורה ואינו ערבוביא וכנגדו בערוגה אחרת שורה ואינה עירבוב. וזו נוטה לכאן וזו נוטה לכאן היכרא רבה הוא שהן ב' שורות ורובה דמילי כלאים תלינן במראית העין דהא מחיצה אפילו כמחיצת שבת כגון קנים וחבלים מתרת לענין כלאים אף על גב דליכא בינייהו הרחקה משום דאיכא היכרא במחיצה. והכין קאמר שמואל איכא היכרא בב' שורות אחת נוטה לכאן ואחת נוטה לכאן ונודע שב' שדות הן.

ותנן נוטע אדם קישות ודלעת בתוך גומא אחת ובלבד שלא תהא [זה] נוטה אצל זה ולא זו נוטה אצל זו. ובברייתא בתוספתא. מותר אדם לעשות בתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ג' מינין א' מיכן ואחד מיכן ואחד באמצע. מותר אדם לעשות בתוך שדהו ערוגות קטנות של ו' ו' טפחים וליתן בתוכו ה' ה' מינין ארבעה על ד' רוחות ערוגה ואחת באמצע. ומותר אדם לעשות בתוך שדהו גומא קטנה שהיא עמוקה טפח וליתן לתוכה ד' מינין והופכן לארבע רוחותיה. ומותר אדם לעשות בתוך שדהו תלם להיות נוטע קשואין ודלועין אבטיחים ומלפפונות והופכן אלו לצד זה ואלו לצד זה. לפיכך כן קאמר שמואל נוטע שורה לכאן ושורה לכאן: **אמר** עולא בעין במערבא הפקיע תלם אחד על פני כולה מהו איפרש בה כמה פירושי ולא קא מיסתברין. והכין קא חזינא דעל מימרא דשמואל קאי דקאמר בערוגה בין הערוגות שנינן שנוטע

ורהש שורה

מסורת
הש"ס

כלאים פ"ג מ"ג

מבטל את השורה וביטל השורה את הערוגה רש"ל

[נ"ע שדכא פי' גאון עלין רחבין שאותין באהרן ורוחין ונכנסין אלו באלו ערוך ערך שדך ג]

תוספתא פ"ב דכלאים

הגהות
הב"ח

(א) רש"י ד"ה והא קא מיתערבי בהדדי :

(ב) ד"ה ועוגל כו' וא"צ להרחיק בין ערוגה :

(ג) תוס' ד"ה וליזרע מאכראי וד"ה גזירה וד"ה ושמואל הכל דבור א' :

(ד) ד"ה בנוטה שורה : וד"ה אמר עולא וד"ה איתיביה וד"ה א"ר יוחנן וד"ה הא איכא הכל דיבור אחד :